

Soğuk Savaş Süresince Vekâlet Savaşları¹

Tolga ÖZTÜRK²

Öz

Bu çalışma, Soğuk Savaş süresinde doğrudan savaşın nükleer caydırıcılık nedeniyle mümkün olmamasının ardından gelişen vekâlet savaşlarını stratejik, ideolojik ve politik açılarından incelemektedir. Kore Savaşı, Vietnam Savaşı ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesi gibi üç örnek olay üzerinden ilerleyen araştırma, süper güçlerin bölgesel çatışmaları nasıl küresel rekabetin bir aracı olarak kullandığını ortaya koymaktadır. Çalışmada nitel yöntem benimsenmiş, tarihsel araştırma modeli kapsamında akademik yayınlar ve ikincil kaynaklar incelenmiştir. Vekâlet savaşlarının yalnızca savaş alanlarında değil; propaganda, diplomasi ve kamuoyu düzeyinde de yürütüldüğü vurgulanmış, bu savaşların Soğuk Savaş'ın şekillenmesindeki merkezi rolü analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk savaş, vekâlet savaşları, nükleer caydırıcılık, ABD-SSCB rekabeti

Proxy Conflicts Throughout the Cold War Period³

Abstract

This study examines proxy wars that emerged during the Cold War as strategic, ideological, and political instruments in the absence of direct military conflict due to nuclear deterrence. Focusing on the Korean War, the Vietnam War, and the Soviet intervention in Afghanistan, it explores how superpowers used regional conflicts as tools for global competition. The study adopts a qualitative method and employs a historical research design, utilizing, academic publications, and secondary sources. It highlights that proxy wars extended beyond the battlefield to the realms of propaganda, diplomacy, and public opinion, emphasizing their central role in shaping the Cold War order.

Keywords: Cold war, proxy war, nuclear deterrence, US-USSR rivalry

Makale Geçmişi

Geliş: 18/06/2025.

Kabul:...26/06/2025.

Yayın:...30/06/2025.

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Önerilen Atıf

Öztürk T, (2025). Soğuk Savaş Süresince Vekâlet Savaşları, *Uluslararası Disiplinlerarası Mükemmellik Arayışı Dergisi (UDMAD)*, 5 (1).

¹ Bu çalışma derleme makale olduğu için etik izin gerektirmemektedir.

² Sorumlu yazar, Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye, togi-1@hotmail.co.uk, ORCID: 0009-0003-7986-7079.

³ Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Doktora Öğrencisi Tolga Öztürk'ün yapılmakta olan "Karşılaştırmalı Harp Tarihi: Soğuk Savaş'ın Nükleer Yüzü: Nükleer Caydırıcılık, Devlet Dışı Aktörler ve Uydur Devletler" başlıklı çalışmasından derlenmiş ve V. Uluslararası Eğitimde Mükemmellik Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemin yapısı köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. Almanya'nın teslimiyeti ve Japonya'nın atom bombaları sonrasında kayıtsız şartsız boyun eğmesi, sadece savaşın sonunu değil; aynı zamanda yeni bir küresel düzenin başlangıcını işaret etmiştir. Bu yeni düzenin başat aktörleri, ideolojik, ekonomik ve askerî düzlemlerde birbirleriyle kökten farklı iki süper güç olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği olmuştur (Hobsbawm, 1994: 243).

İkinci Dünya Savaşı boyunca ortak düşman olan Nazizm'e karşı oluşturulan ittifak çökmüş; bu ittifakın ardında kalan güç boşluğu ve güvenlik ikilemleri, kısa sürede ABD ve SSCB arasında yapısal bir rekabete dönüşmüştür (Painter, 1999: 31). Ancak bu rekabet, nükleer silahların yarattığı caydırıcılık nedeniyle doğrudan askerî çatışmaya evirilememiştir. Bunun yerine, dolaylı çatışma biçimleri ön plana çıkmış; özellikle vekâlet savaşları, bu yeni dönemin belirleyici mücadele yöntemi olmuştur (Kissinger, 201: 483).

Nükleer dengenin doğrudan savaş imkânsız kıldığı bu dönemde, süper güçler çıkarlarının çatıştığı bölgelerde kendi ideolojik ve stratejik hedeflerini gerçekleştirmek adına yerel aktörleri kullanmaya başlamışlardır. Vekâlet savaşları hem doğrudan çatışma riskini azaltmakta hem de düşük maliyetle yüksek etki sağlamaktadır. Kore Savaşı, Vietnam Savaşı ve Afganistan'daki Sovyet müdahalesi bu stratejinin farklı coğrafyalardaki örnekleri olarak öne çıkmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılında sona ermesi, yalnızca savaşın fiziki tahribatı açısından değil, aynı zamanda uluslararası güç dengelerinin yapısal dönüşümü bakımından da tarihsel bir kırılma noktası oluşturmuştur. Almanya'nın teslim olması ve Japonya'nın Hiroşima ile Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ardından kayıtsız şartsız boyun eğmesi, yalnızca düşman kuvvetlerin mağlubiyetini değil, aynı zamanda yeni bir küresel güç mücadelesinin başlangıcını sembolize etmiştir (Hobsbawm, 1995: 236). Savaş sırasında kurulan ittifaklar dağılmış; Nazizm'in ortadan kalkmasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında yeni bir sistemsel rekabet başlamıştır.

Bu iki süper güç, savaş sonrası düzenin şekillendirilmesinde belirleyici roller üstlenmiş; ancak sahip oldukları ideolojik ve politik sistemlerin zıt kutuplarda yer alması, uluslararası sistemin kısa sürede iki kutuplu bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Kapitalist-liberal dünya düzeninin lideri olarak ABD ile devletçi-komünist ideolojinin temsilcisi Sovyetler Birliği arasında oluşan bu karşıtlık, doğrudan askerî bir savaşla değil, daha çok dolaylı yollarla sürdürülen uzun soluklu bir rekabete dönüşmüştür (Westad, 2005: 10–12).

Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönem, klasik savaş anlayışının sınırlarını aşan, ideolojik, siyasi, ekonomik ve psikolojik araçlarla yürütülen çok katmanlı bir mücadele süreci olmuştur. Bu süreçte doğrudan askerî çatışmanın önüne geçen en temel unsur, nükleer silahların caydırıcılığıdır. ABD'nin 1945 yılında Japonya'ya karşı atom bombası kullanmasıyla başlayan nükleer çağ, Sovyetler Birliği'nin 1949 yılında gerçekleştirdiği ilk başarılı nükleer deneme ile iki taraflı bir denge hâline gelmiştir (Gaddis, 2005: 33–36). Böylece karşılıklı yok oluş tehdidinde dayalı “karşılıklı garantili yok oluş” (mutual assured destruction) doktrini ortaya çıkmış; bu öğretisi, tarafların doğrudan savaşa girmelerini büyük ölçüde engellemiştir (Sagan & Waltz, 2003: 49).

Bununla birlikte, nükleer denge savaş olasılığını tamamen ortadan kaldırmamış; aksine, yeni bir savaş biçiminin gelişmesine neden olmuştur. Süper güçler, doğrudan askerî müdahalenin maliyetlerini ve risklerini göze almaksızın, kendi çıkarlarını koruyabilecekleri ve genişletebilecekleri alternatif yollar geliştirmiştir. Bu yolların başında vekâlet savaşları gelmektedir. Vekâlet savaşları, süper güçlerin doğrudan cepheye inmeden, kendi çıkarlarını savunmak üzere yerel müttefikleri, isyancı grupları ya da bölgesel aktörleri kullanarak yürüttükleri çatışma biçimleridir (Mumford, 2013: 5–6). Bu savaşlar hem kamuoyu baskısından kaçınmak hem de doğrudan savaşın yaratacağı stratejik yıkımı önlemek açısından oldukça işlevsel olmuştur.

1947 yılından itibaren ABD'nin Truman Doktrini'ni ilan etmesi ve Marshall Planı aracılığıyla Batı Avrupa'ya ekonomik destek sunması, yalnızca Batı'nın yeniden inşasını değil, aynı zamanda Sovyet yayılmacılığına karşı bir çevreleme stratejisinin (containment) de başlangıcını simgelemiştir (Leffler, 1992: 52–53). Bu stratejiye karşılık olarak Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'da kendi etki alanını

genişletmiş; 1955 yılında kurulan Varşova Paktı ile bu ittifakı askerî düzlemde kurumsallaştırmıştır (Zubok, 2007: 84–85). Her iki blok da doğrudan savaş riskinden kaçınırken, çevre coğrafyalarda vekil aktörler üzerinden çatışma yürütmeye yönelmiştir.

Bu dönemde yürütülen vekâlet savaşları yalnızca askeri operasyonlarla sınırlı kalmamış; istihbarat faaliyetleri, propaganda kampanyaları, ekonomik yardımlar ve diplomatik girişimlerle desteklenerek çok boyutlu hâle gelmiştir. CIA ve KGB gibi istihbarat örgütleri, vekil aktörleri desteklemek ve yönlendirmek üzere aktif biçimde kullanılmış; böylece savaşın doğası cephe hattından daha çok, görünmeyen stratejik derinliklere yayılmıştır (Andrew & Mitrokhin, 1999: 137–139).

Kore, Vietnam ve Afganistan gibi kriz bölgeleri, bu dolaylı çatışma biçiminin nasıl işlediğini, hangi araçlarla yürütüldüğünü ve ne tür sonuçlar doğurduğunu göstermek açısından tarihsel olarak öne çıkmaktadır. Bu örneklerde yalnızca süper güçlerin değil; Çin, Küba, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi bölgesel aktörlerin de doğrudan ya da dolaylı roller üstlendiği görülmektedir (Kalinovsky & Radchenko, 2011: 119). Böylece Soğuk Savaş'taki vekâlet savaşları, sadece ABD ile SSCB arasında değil; küresel ölçekte birçok devlet ve örgüt arasında çok katmanlı ve uzun süreli çatışma alanları yaratmıştır.

Yöntem

Bu çalışma, tarihsel olayların neden-sonuç ilişkileri içerisinde analiz edildiği nitel bir araştırmadır. Araştırmada tarihsel araştırma deseni kullanılmıştır. Bu model, belirli bir zaman diliminde gerçekleşen olayların arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklar üzerinden analiz edilmesini temel alır. Soğuk Savaş süresi boyunca ortaya çıkan vekâlet savaşları, seçilen tarihsel bağlamda değerlendirilmiştir.

Bulgular

Kore Savaşı ve Vekâlet Savaşının İlk Deneyimi

Kore Savaşı, Soğuk Savaş boyunca vekâlet savaşlarının ilk geniş kapsamlı örneğini oluşturmuş ve iki süper güç arasında doğrudan çatışmaya girilmeksizin yürütülen savaşların nasıl şekilleneceğine dair önemli bir çerçeve sunmuştur. Japonya'nın 1945'te teslim olmasının ardından Kore Yarımadası, ABD ve Sovyetler Birliği arasında 38. paralel hattı boyunca geçici olarak bölünmüş; bu paylaşım zamanla kalıcı bir ayrışmaya dönüşmüş ve kuzeyde Sovyet destekli komünist bir rejim, güneyde ise ABD tarafından desteklenen antikomünist bir hükümet kurulmuştur (Westad, 2007: 102).

Her iki taraf da Kore üzerindeki egemenlik iddiasını sürdürürken, bu durum 1950 yılında Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasıyla açık savaşa dönüşmüştür. ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararına dayanarak Güney Kore'ye askerî destek sağlamış; bu karar, Sovyet temsilcisinin o dönem Konsey toplantılarını boykot etmesi nedeniyle reddedilememiştir (Cumings, 1990: 235). Böylece Kore Savaşı, uluslararası meşruiyet temelinde ABD öncülüğünde yürütülen bir BM operasyonu niteliği kazanmıştır.

ABD'nin Kore'ye müdahalesi yalnızca Güney Kore'yi savunmak amacıyla değil, aynı zamanda Asya'da komünist yayılmanın önünü kesmek için domino teorisinin etkisiyle de gerçekleştirilmiştir (Gaddis, 2005: 132). Bu yaklaşıma göre, bir ülkenin komünizme geçmesi hâlinde çevresindeki ülkelerin de benzer bir sürece gireceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, Kore'deki gelişmeler yalnızca yarımada ile sınırlı kalmayıp, küresel düzeyde stratejik sonuçlar doğurmuştur.

Savaşın seyrine Çin'in müdahalesi damga vurmuştur. ABD öncülüğündeki kuvvetlerin Kuzey Kore sınırına yaklaşması üzerine Çin, güvenliğine yönelik tehdit algısıyla “Gönüllü Halk Ordusu” adı altında Kore'ye büyük çaplı bir askerî müdahalede bulunmuştur. Bu müdahale, savaşın gidişatını değiştirmiş; Çin güçleri, BM kuvvetlerini 38. paralelin güneyine doğru geri püskürtmüştür (Chen, 2001: 284–286).

Sovyetler Birliği ise doğrudan askerî olarak sahada yer almasa da Kuzey Kore'ye silah, lojistik ve hava desteği sağlamış; özellikle Sovyet pilotlar, Çin üniformasıyla Mig-15 uçaklarını kullanarak hava çatışmalarına katılmıştır (Weathersby, 1993: 60). Böylece SSCB, doğrudan çatışmaya girmeksizin savaşın içinde fiilen yer almış ve dolaylı müdahale stratejisini burada uygulamaya koymuştur.

1953'te Panmunjom Ateşkesi'nin imzalanmasıyla savaş sona ermiş, ancak teknik olarak Kuzey ve Güney Kore arasındaki savaş hâli devam etmiştir. Üç milyona yakın insanın yaşamını yitirdiği bu savaş,

sadece yıkıcılığıyla değil, aynı zamanda Soğuk Savaş boyunca vekâlet savaşlarının nasıl yürütüleceğini modellemesi bakımından da tarihsel bir dönüm noktasıdır (Stueck, 1995: 372).

Kore Savaşı, süper güçlerin doğrudan çatışmaya girmeksizin vekil aktörler üzerinden ideolojik ve jeopolitik çıkarlarını savunabileceğini göstermiştir. Aynı zamanda BM gibi uluslararası örgütlerin bu tür çatışmalarda nasıl araçsallaştırılabileceğine dair çarpıcı bir örnek oluşturmuştur. ABD açısından Kore, küresel liderlik iddiasının bir testi olmuş; Sovyetler için ise kapitalist bloğa karşı etkili bir direnç sahası anlamına gelmiştir.

Vietnam Savaşı ve Vekâlet Mücadelesinin Derinleşmesi

Soğuk Savaş'ın en uzun ve en yıkıcı vekâlet savaşlarından biri olan Vietnam Savaşı, iki süper güç arasındaki ideolojik ve stratejik çekişmenin farklı bir düzleme taşındığı bir örnek teşkil etmiştir. Kore Savaşı'ndan çıkarılan derslerle, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki mücadele bu kez Güneydoğu Asya'da, daha derin ve kapsamlı bir müdahaleye evrilmiştir. Vietnam, yalnızca bir ülke değil; aynı zamanda ideolojik sistemlerin gücünün, sınırlarının ve dayanıklılığının test edildiği bir alana dönüşmüştür.

1954 yılında Fransız sömürgeciliğine karşı zafer kazanan Viet Minh güçleri, Dien Bien Phu Savaşı'nın ardından Fransa'nın Vietnam'dan çekilmesini sağlamış ve Cenevre Konferansı ile ülke 17. paralel temel alınarak geçici olarak ikiye ayrılmıştır. Kuzey Vietnam'da Ho Chi Minh liderliğinde Sovyetler Birliği ve Çin tarafından desteklenen komünist bir rejim kurulmuş; Güney Vietnam'da ise ABD'nin siyasi ve askerî desteğiyle antikomünist bir yapı inşa edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu yapı, yönetim zaafı, meşruiyet eksikliği ve toplumsal hoşnutsuzluk nedeniyle kısa sürede zayıflamıştır.

ABD, Güney Vietnam rejimini yalnızca yerel bir müttefik olarak değil, aynı zamanda tüm Güneydoğu Asya'da komünizmin yayılmasını önleyecek bir bariyer olarak değerlendirmiştir. "Domino teorisi" bu stratejik yaklaşımın entelektüel temelini oluşturmuş; Vietnam'ın düşmesi hâlinde Laos, Kamboçya, Tayland gibi ülkelerin de komünist etkiye gireceği varsayılmıştır. Başkan Dwight D. Eisenhower'dan başlayarak tüm Amerikan yönetimleri bu varsayımı dış politikalarının merkezine yerleştirmiştir (CIA, 1965, s. 3).

Başlangıçta sınırlı danışmanlık ve istihbarat desteğiyle başlayan Amerikan müdahalesi, 1964 yılında yaşanan Tonkin Körfezi Olayı'nın ardından doğrudan askerî harekâta dönüşmüştür. ABD Kongresi, Başkan Lyndon B. Johnson'a savaş yetkisi tanıyan Tonkin Körfezi Kararı'nı onaylamış ve bu karar, ABD'nin Vietnam'a tam teşekküllü bir askerî güçle müdahale etmesinin önünü açmıştır. 1965'te ilk muharip birliklerin sahaya gönderilmesiyle başlayan süreç, kısa sürede 500.000'i aşan bir Amerikan askerî varlığına ulaşmıştır.

Savaşın karakteri, klasik cephe savaşlarından ziyade asimetrik çatışmalara dayalı bir yapıya bürünmüştür. Kuzey Vietnam destekli Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi (Viet Cong), gerilla taktikleri, sivil halk desteği ve coğrafi avantajlarla mücadele etmiş; ABD ise yüksek teknolojiye dayalı bir savaş yürütmeye çalışmıştır. Ancak bu çaba, beklenen askerî başarıyı getirmemiştir. Yoğun hava bombardımanları, kimyasal silah kullanımı (örneğin Agent Orange) ve yıkıcı kara operasyonları, yalnızca tahribatı artırmış; aynı zamanda savaşın ahlaki meşruiyetini ciddi biçimde sorgulatmıştır.

1968 yılında gerçekleşen Tet Taarruzu, askerî açıdan bir başarı olmasa da psikolojik olarak ABD kamuoyunu derinden etkilemiş ve savaş karşıtı hareketlerin ivme kazanmasına neden olmuştur. Amerikan toplumunda savaşın gerekliliğine dair soru işaretleri artmış; medya ve üniversite çevrelerinden gelen tepkiler kamuoyu baskısını yükseltmiştir. Bu gelişmeler, savaşın yalnızca askerî değil, aynı zamanda toplumsal bir krize dönüşmesine neden olmuştur.

Sovyetler Birliği ve Çin, Vietnam'daki savaşa doğrudan asker göndermemekle birlikte, Kuzey Vietnam'a kapsamlı destek sağlamışlardır. Sovyetler özellikle uçaksavar sistemleri, radar teknolojisi, mühimmat ve askerî danışmanlık alanlarında önemli katkılar sunarken; Çin ise lojistik altyapı ve insan gücü desteği sağlamıştır. Bu destekler sayesinde Kuzey Vietnam, ABD'nin üstün askerî kapasitesine karşı direnç göstermiş ve savaş kapasitesini sürdürebilmiştir. Böylece Sovyetler açısından Vietnam

Savaşı, doğrudan cepheye inmeden ABD'yi stratejik ve itibari açıdan zayıflatma fırsatı olarak değerlendirilmiştir.

Savaş, yalnızca Vietnam halkı açısından değil, küresel kamuoyu nezdinde de yıkıcı etkiler yaratmıştır. Sivil kayıpların artması, savaş suçlarına dair iddialar ve uluslararası medya tarafından yayımlanan görüntüler, ABD'nin küresel meşruiyetini zedelemiş ve uluslararası arenada ciddi bir prestij kaybına yol açmıştır. Paris Barış Görüşmeleri yıllarca sonuçsuz kalmış; nihayet 1973 yılında bir anlaşmaya varılmış ancak savaşın fiilen sona ermesi 1975 yılında Kuzey Vietnam'ın başkent Saygon'u ele geçirmesiyle gerçekleşmiştir.

Vietnam Savaşı, vekâlet savaşlarının klasik tanımının ötesine geçerek süper güçlerin dolaylı çatışmadan doğrudan müdahaleye savrulabileceğini göstermiştir. Aynı zamanda bu müdahalelerin maliyetinin yalnızca ekonomik ya da askerî değil; psikolojik, diplomatik ve toplumsal düzeyde de son derece yüksek olabileceği gerçeğini ortaya koymuştur. ABD açısından Vietnam, sadece bir savaş kaybı değil; aynı zamanda dünya liderliği iddiasının ciddi biçimde sorgulandığı bir dönüm noktası olmuştur.

Afganistan Müdahalesi ve Vekâlet Savaşlarının Tersine Dönüşü

1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askerî müdahalede bulunması, Soğuk Savaş süresinde vekâlet savaşlarının biçim ve işlev açısından önemli bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymuştur. Daha önce Kore ve Vietnam'da olduğu gibi dolaylı çatışma biçimlerini tercih eden SSCB, bu kez doğrudan askeri güç kullanarak vekâlet stratejisinin sınırlarını aşmıştır. Bu müdahale, yalnızca sahadaki dengeleri değil; uluslararası sistemdeki stratejik yaklaşımları da etkilemiştir (Westad, 2005: 338).

Afganistan'daki gelişmeler, 1978 yılında gerçekleşen komünist darbe ile başlamış, Halk Demokratik Partisi'nin (HDP) iktidarı ele geçirmesiyle ülkede Sovyet yanlısı bir rejim kurulmuştur. Ancak HDP'nin uyguladığı radikal reformlar—özellikle İslamî yapılar üzerindeki baskılar, toprak dağıtımı, kabile sistemine yönelik saldırılar—Afgan toplumunda geniş çaplı huzursuzluk yaratmıştır. Bu durum kısa sürede silahlı isyanlara dönüşmüş hem rejim içi bölünmeler hem de halkın desteğinin kaybedilmesi, komünist yönetimi istikrarsızlaştırmıştır (Kalinovsky, 2011: 46–49).

Sovyet liderliği, müttefiki olarak gördüğü Afgan rejiminin çökmesini engellemek amacıyla Aralık 1979'da askerî müdahale kararı almıştır. Hafızullah Emin'in devrilerek yerine Sovyet yanlısı Babrak Karmal'in getirilmesiyle birlikte Sovyet işgali resmîyet kazanmıştır (Braithwaite, 2011, s. 93). Bu müdahale, SSCB'nin Doğu Avrupa dışındaki ilk doğrudan askerî işgali olarak tarihe geçmiştir. Aynı zamanda, daha önce dolaylı müdahale yöntemlerini tercih eden Sovyet dış politikasının önemli bir sapmasını temsil etmiştir (Halliday, 1980: 23).

Bu adım uluslararası alanda büyük tepkiyle karşılanmış; başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı dünyası bu eylemi Sovyet yayılmacılığının yeni bir tezahürü olarak değerlendirmiştir. 1980 Moskova Olimpiyatları'nın boykot edilmesi, Birleşmiş Milletler'de kınama kararlarının alınması ve ikili ilişkilerde yaşanan gerilimler, bu müdahalenin yalnızca askerî değil; diplomatik ve sembolik sonuçlar da doğurduğunu göstermiştir (Laqueur, 1990, s. 184). Ayrıca CIA tarafından 1980 yılı başında hazırlanan bir istihbarat raporunda, Sovyet müdahalesinin yalnızca bölgesel güvenlik amacı taşımadığı, aynı zamanda Afganistan'ın jeopolitik konumunun kontrol altına alınması hedefi güttüğü belirtilmiştir (CIA, 1980: 2).

ABD, Afganistan'daki Sovyet varlığına doğrudan askerî karşılık vermemiş; ancak bu durumu bir vekâlet savaşına dönüştürerek SSCB'yi uzun süreli ve maliyetli bir çatışmanın içine çekme stratejisi izlemiştir. Bu bağlamda, CIA öncülüğünde yürütülen “Operation Cyclone” kapsamında Pakistan İstihbarat Teşkilatı (ISI) aracılığıyla Afgan mücahit gruplarına büyük miktarda mali, lojistik ve askerî destek sağlanmıştır (Coll, 2004: 67–72). Bu destek sürecinde Suudi Arabistan gibi müttefik devletlerin de finansal katkıları dikkat çekmiştir (Yousaf ve Adkin, 1992: 139).

Savaş boyunca mücahit gruplara sağlanan destek giderek çeşitlenmiş; özellikle taşınabilir uçaksavar sistemi olan Stinger füzelerinin 1986'dan itibaren sahaya sürülmesi, Sovyet hava üstünlüğünü ciddi biçimde sarsmıştır (Crile, 2003: 211–214). Sovyet helikopterlerinin ve uçaklarının hedef hâline gelmesi, kırsaldaki kontrolü güçleştirmiş, savaşın seyrini değiştirmiştir.

Savaşın uzaması, Sovyetler Birliği açısından ciddi ekonomik ve siyasal maliyetler doğurmuştur. Ordunun moralinin bozulması, kamuoyunda savaş karşıtı seslerin yükselmesi ve uluslararası tecridin artması, Moskova yönetimini zora sokmuştur (Rubin, 2002: 89). Aynı dönemde iktidara gelen Mihail Gorbaçov'un başlattığı "glasnost" (açıklık) ve "perestroyka" (yeniden yapılandırma) reformları çerçevesinde dış politikada da bir yeniden değerlendirme yapılmıştır. Nihayet 1988 yılında Cenevre Anlaşmaları imzalanmış; 1989 yılında ise Sovyet birlikleri Afganistan'dan çekilmiştir (Garthoff, 1994: 1069).

Afganistan müdahalesi, Sovyetler Birliği açısından yalnızca başarısız bir askerî girişim değil; aynı zamanda sistemsal bir krizi tetikleyen gelişmelerden biri olmuştur. Afganistan'daki başarısızlık, SSCB'nin küresel güç olma kapasitesine dair ciddi soru işaretleri doğurmuş; bu durum Sovyet iç siyasetinde ve dış ilişkilerde çözülme eğilimlerini hızlandırmıştır (Kramer, 1999: 40). ABD açısından ise Afganistan, doğrudan askerî angajmana girmeden stratejik başarı elde edilebileceğini gösteren bir model hâline gelmiştir.

Bu savaş, vekâlet savaşlarının yalnızca dolaylı çatışmalarla sınırlı olmadığını; süper güçlerin gerektiğinde doğrudan sahaya inebileceğini, ancak bunun da ağır stratejik bedeller doğurabileceğini kanıtlamıştır. Aynı zamanda vekil aktörlerin uzun vadeli kontrol dışına çıkma potansiyeli, bu savaş sonrası süreçte bölgesel güvenlik krizlerini tetikleyen bir başka unsur olmuştur. Afganistan, vekâlet savaşlarının yerel sınırları aşarak küresel ölçekte sonuçlar doğurabileceğinin somut örneğidir.

Sonuç

Soğuk Savaş süresi, doğrudan askerî çatışmaların nükleer caydırıcılıkla önlendiği; ancak bu caydırıcılığın, süper güçlerin jeopolitik ve ideolojik mücadelelerinden vazgeçmesini engellemediği bir tarihsel süreci temsil etmektedir (Gaddis, 2005: 91). Bu bağlamda, vekâlet savaşları iki kutuplu sistemin hem stratejik bir zorunluluğu hem de ideolojik yayılmanın temel aracı hâline gelmiştir. ABD ile Sovyetler Birliği, doğrudan savaşı göze alamadıkları bu dönemde, çıkar çatışmalarını üçüncü ülkeler üzerinden yürütmeyi tercih etmiş; böylece vekâlet savaşları Soğuk Savaş'ın fiili cephelerini oluşturmuştur (Leffler, 2008: 15). Ancak 1980'li yılların ortasından itibaren başlayan yapısal dönüşümler, bu vekâlet stratejilerinin etkinliğini azaltmıştır. Sovyetler Birliği'nde Mihail Gorbaçov'un iktidara gelişiyle başlatılan perestroyka (yeniden yapılandırma) ve glasnost (açıklık) reformları, iç ekonomik ve toplumsal krizi hafifletmeyi amaçlamış, ancak aynı zamanda Sovyet dış politikasının agresif yayılmacılığını da sona erdirmiştir. 1989'da Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin çöküşü, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve nihayetinde 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş dönemi resmen son bulmuş; bu gelişmeler, süper güçler arasındaki vekâlet savaşlarının da tarihsel işlevini yitirmesine yol açmıştır.

Soğuk Savaş süresi, doğrudan askerî çatışmaların nükleer caydırıcılıkla önlendiği; ancak bu caydırıcılığın, süper güçlerin jeopolitik ve ideolojik mücadelelerinden vazgeçmesini engellemediği bir tarihsel süreci temsil etmektedir (Gaddis, 2005: 91). Bu bağlamda, vekâlet savaşları iki kutuplu sistemin hem stratejik bir zorunluluğu hem de ideolojik yayılmanın temel aracı hâline gelmiştir. ABD ile Sovyetler Birliği, doğrudan savaşı göze alamadıkları bu dönemde, çıkar çatışmalarını üçüncü ülkeler üzerinden yürütmeyi tercih etmiş; böylece vekâlet savaşları Soğuk Savaş'ın fiili cephelerini oluşturmuştur (Leffler, 2008: 15).

Kore Savaşı, bu stratejinin ilk sistematik uygulama alanı olmuş ve doğrudan çatışmadan kaçınarak bir bölge üzerindeki nüfuz mücadelesinin nasıl yürütülebileceğini göstermiştir. ABD, Güney Kore'yi savunarak küresel liderliğini birleştirmeye çalışmış; SSCB ve Çin ise Kuzey Kore'ye destek vererek Batı karşısında ideolojik direncin sembolü olmuşlardır (Stueck, 1995: 287). Kore, hem iki sistem arasındaki kutuplaşmanın sahaya yansıdığı ilk büyük örnek hem de vekâlet savaşlarının biçimsel örüntüsünü şekillendiren tarihsel laboratuvar olmuştur (Weathersby, 1999: 31).

Vietnam Savaşı, vekâlet savaşlarının daha karmaşık, daha yıpratıcı ve daha çok aktörlü bir modele evrildiğini göstermiştir. ABD, Güney Vietnam'a doğrudan askerî müdahalede bulunmuş; buna karşın SSCB ve Çin, Kuzey Vietnam'a kapsamlı destek sağlayarak Amerikan gücünü sınamıştır (Appy, 2003, s. 144). Bu savaş, doğrudan müdahalenin sadece askerî değil, aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve

diplomatik maliyetler doğurabileceğini ortaya koymuştur. ABD açısından Vietnam, yalnızca sahadaki bir kayıp değil; küresel liderlik iddiasının da sarsıldığı bir dönüm noktasıdır (Lawrence, 2008: 173).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi ise vekâlet savaşlarının tersinden işlediği bir örnek sunmuştur. SSCB bu kez sahaya inmiş; ancak ABD, mücahit grupları destekleyerek Sovyet etkisini sınırlandırmış ve onu maliyetli bir çatışmanın içine çekmeyi başarmıştır (Coll, 2004: 61). Bu savaş, sadece bir askerî başarısızlık değil; aynı zamanda Sovyet rejiminin çözülme sürecini hızlandıran stratejik bir hata olarak kayda geçmiştir. Ayrıca bu müdahale, desteklenen grupların uzun vadede nasıl özerkleşebileceğini ve kontrol dışı etkiler yaratabileceğini göstermiştir (Kalinovsky, 2011: 149).

Tüm bu örneklerden hareketle Soğuk Savaş süresi vekâlet savaşlarının dört temel işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır: (1) doğrudan savaş riskini azaltmak, (2) ideolojik nüfuz alanlarını genişletmek, (3) rakibin askerî ve ekonomik kapasitesini dolaylı yollarla yıpratmak ve (4) iç kamuoyuna doğrudan savaş yükü yansıtmadan dış müdahaleyi mümkün kılmak (Westad, 2005: 267). Bu işlevler, süper güçlerin dış politika stratejilerinde vekâlet savaşlarını vazgeçilmez kılmıştır.

Ayrıca vekâlet savaşları yalnızca askerî düzlemde değil; medya, diplomasi, istihbarat ve ekonomik yardım gibi araçlarla da desteklenmiş; çok boyutlu bir mücadele pratiğine dönüşmüştür. Kore'de BM'nin meşruiyet şemsiyesi, Vietnam'da kamuoyu ve medya baskısı, Afganistan'da ise İslami direnişin uluslararası meşruiyet kazanması gibi etmenler, bu savaşların klasik savaşlardan ne denli farklı olduğunu göstermektedir (Fischer, 1995:49).

Sonuç olarak, Soğuk Savaş'ın doğrudan çatışmalardan çok dolaylı mücadelelerle sürdürüldüğü bu özgün yapısı içerisinde vekâlet savaşları, sistemin görünmeyen ancak en etkili cephesini oluşturmıştır. Bu savaşlar, yalnızca belirli bölgelerdeki güç mücadelesi olarak değil; süper güçlerin ideolojik projeksiyonlarını sahada sınıadıkları, rakiplerini yıprattıkları ve uluslararası düzeni biçimlendirdikleri stratejik araçlar olarak değerlendirilmelidir (Kramer, 1996: 44).

Kaynakça

- Appy, C. G. (2003). *Working-class war: American combat soldiers and Vietnam*. University of North Carolina Press.
- Braithwaite, R. (2011). *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979–89*. Oxford University Press.
- Central Intelligence Agency. (1965, December 3). *Probable reactions to a US course of action in Vietnam* (Declassified Intelligence Memorandum No. CIA-RDP79R00904A000200010022-5). <https://www.cia.gov/readingroom/>
- Central Intelligence Agency. (1980, January). *Implications of Soviet intervention in Afghanistan* (Declassified Report No. CIA-RDP80T00942A000900010001-6). Directorate of Intelligence. <https://www.cia.gov/readingroom/>
- Chen, J. (2001). *Mao's China and the Cold War*. University of North Carolina Press.
- Coll, S. (2004). *Ghost wars: The secret history of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden*. Penguin Books.
- Crile, G. (2003). *Charlie Wilson's war: The extraordinary story of the largest covert operation in history*. Grove Press.
- Fischer, B. B. (1995). *Soviet intentions 1965–1985: Volume II: Soviet post-Cold War testimony*. CIA History Staff.
- Gaddis, J. L. (2005). *The Cold War: A new history*. Penguin Press.
- Garthoff, R. L. (1994). *Détente and confrontation: American–Soviet relations from Nixon to Reagan*. Brookings Institution.
- Halliday, F. (1980). *Revolution and world politics: The rise and fall of the sixth great power*. Macmillan.
- Kalinovsky, A. M. (2011). *A long goodbye: The Soviet withdrawal from Afghanistan*. Harvard University Press.
- Kramer, M. (1996). The Cold War as history. *International Security*, 20(4), 39–55. <https://doi.org/10.2307/2539041>
- Kramer, M. (1999). The collapse of East European communism and the repercussions within the Soviet Union. *Journal of Cold War Studies*, 1(1), 178–256. <https://doi.org/10.1162/15203970152572887>

- Laqueur, W. (1990). *The dream that failed: Reflections on the Soviet Union*. Oxford University Press.
- Lawrence, M. A. (2008). *The Vietnam War: A concise international history*. Oxford University Press.
- Leffler, M. P. (2008). *For the soul of mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War*. Hill and Wang.
- Rubin, B. R. (2002). *The fragmentation of Afghanistan*. Yale University Press.
- Stueck, W. (1995). *The Korean War: An international history*. Princeton University Press.
- Weathersby, K. (1993). *Soviet aims in Korea and the origins of the Korean War* (Cold War International History Project Working Paper No. 8). Woodrow Wilson International Center for Scholars. <https://www.wilsoncenter.org/publication/working-paper-no-8>
- Weathersby, K. (1999). To attack or not to attack? Stalin, Kim Il Sung, and the prelude to war. *Cold War International History Project Bulletin* (5), 1–8.
- Westad, O. A. (2005). *The global Cold War: Third world interventions and the making of our times*. Cambridge University Press.
- Yousaf, M., & Adkin, M. (1992). *The bear trap: Afghanistan's untold story*. Casemate Publishers.